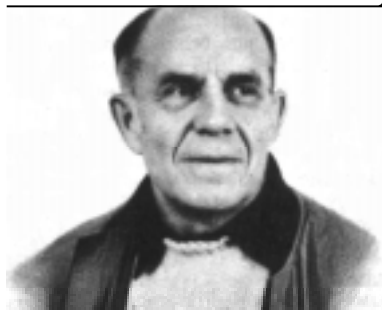

Аляксей Каўка

...Зноў з забыцця набліжаецца, чую, Пагоня.
Хто мы? Адкуль? Ці згадаем, нарэшце, —
куды?..

Недыпламатычныя нататкі

Польскі дзёньнік беларуса

1981 год

4 студзеня.

Будзем жыць, Сонік, і працаваць (ня толькі мітусіцца). Пакланіся апоўначы з вагону “варшаўскага” нашаму Менску прыціхламу, доньцы-студэнтцы. Падзякуй ёй за надаланае ў Варшаву віншаваньне “З Новым годам”. За гэтыя вось літаркі “з” і “а”, і ўсё наступнае: “шчыра віншую... сардэчна жадаю... добрага настрою, меней суму”. Буду старацца, дачушка.

Падаў голас і Валодзя “У-Ну” з-над Віцьбы і таксама – “З Новым годам”. Разгамоньваецца паціху інтэлігенцыя нашая – і дарослая, “сьпялейшая”, і падлесак. Прафесар Барысаглебскі, фізік, прыехаў у Варшаву студэнтам польскім лекцыі чытаць і тутэйшых беларусаў заадно ўцешыць (Юрка казаў) дасканалай літаратурнай мовай роднай. Нічога дзіўнага, заўважыў сябра, — гадунец Віленскай беларускай гімназіі гэты прафесар. Сапраўды! Як жа далекавата сёньняшнім “ун-

*Заканчэньне.
Пачатак
у №4 (23).*

іверсітэтчыкам” з БССР да колішніх гімназістаў з Вільні! Ды ўсё ж, ёсць яшчэ навіна – нязвыклая для тых і другіх. З тэматычнага плану-выпуску “Международной книги”: “Энциклопедия природы Белоруссии в 5-ти томах. На белорусск. яз. Изд. Белор. Сов. Энциклопедии... Рассчитано на массового читателя”.

А вы кажаце, мова мая памірае. Яна толькі яшчэ з полак сярмяжлівых выпаўзае; падрасьце і вылюдзее, нагамоніцца і насыпяваецца. Не на Беразе ж Слановай Косткі будзе “масавы чытач” гартаць старонкі чарговай Беларускай энцыклапедыі. Дык цішэй, “акоў паломаных” жандары, з вашым ваяўнічым спрытам.

Аднак, спакойнай ночы, дружа мой. Хай стрэне ласкаю цябе маскоўскі ранак.

5 студзеня.

Пацягнула на марозік, і ў сыравата-туманнай Варшаве дыхнулася глыбей, сьвязаў. З Масквы суцешылі – Соня даехала, Менску пакланілася, у Вуглавым мірна і нават любоўна. Прынамсі буйны сын прэтэнзіямі “генія” не страляе. Пакуль.

Калі пра самае істотнае – мабыць вось што:

“...А дзе, на чым мы спынімся на гэтым адмаўленьні (свае беларускае адметнасці, “ліштвы”, як яе азначыў дасьціпны Алесь Адамовіч)? Дзе мяжа?” “Прабачце, але калі рушым гэтакім шляхам, — прырэчыць крытыку-вастраслову паэт Гілевіч, — то пасля спыніцца ўжо не даўдзецца – дойдзем да лагічнага канца. Да поўнага самаадмаўленьня”. Хутчэй наадварот, Ніл Сымонавіч. Прыходзім да лагічнага пачатку: фальклор, народная эстэтыка і філасофія, мараль, нацыянальнае самапазнаньне. Маём ужо сваіх Кірыеўскіх, чарга – за Талстымі.

6 студзеня.

“Я ведаю, адкуль прыйшоў і куды іду...” (Ян, 8:13).

Адкуль іду – сіла мая. Куды – надзея мая, паратунак мой. Чаму ж учора забыўся пра вытокі і накірунак і зламаўся, разгубіўся?

7 студзеня.

Толькі на службе й прыгадалася, што дзянёк – Калядны. “Бацька” (Пасол) пачынаў “пяцімінутку салідарнасці” з гумарам: “Пели, черти, здорово – из Кемтемберийского собора. Давно я такого пения не слушал”. Саветнікі дружна зарагаталі. У самога ж старшынюючага твар па-сьвяточнаму лагодны, прасьветлены нават. Пазьней і гаманілася з ім – службова, але хораша.

“Бараніў” Якуба Коласа перад братамі-палякамі. Заўзятая кабета ад палітыкі-дружбы: “Mam wNetpliwońci co do motto Sali 10 proc. bkd№ wiedzieli kto to jest Koias, a wiłkszońj... Zpłw ie – “nowy lud”. Wiesz, jak u nas dzisiaj z tym “odnowionym” ludem...”¹ і да т.п.. Раўнавага і гэтым разам мне здраділа, але спрабаваў не гарачыцца, не “мітынгаваць”. “Калі большасць ня ведае, дык чаму яе, неасьвечаную, не паменшыць? Мо, каторы, прачытаўшы запрашэньне з Коласавым “мotto” і пацікавіцца – “цо то за едэн?”.

Варта было спакойней, лагадней, па-коласаўску: “Мае браты, мае суседзі...”

Хіба ж не па-людску сказана? Чаму ж, панове, не пагадзіцца з дружалюбствам суседа? Народу, як і вы, палякі, вальналюбнага, духоўна незалежнага.

8 студзеня.

“Маючы слаўную тысячагадовую гісторыю, беларусы набылі дзяржаўнасць крыху больш чым 60 гадоў назад” (Голас Радзімы, 1980, № 51). Цікава было б паспрачацца наконт гэтага сьціплага “крыху”. Наколькі яно большае ад 60-ці, — на сто, на трыста гадоў? А можа – на тую самую тысячу? З нагоды якой невядомы

¹ “Маю сумнеў адносна эпіграфу (на запрашэньні ў ДСНК)... У зале 10 працэнтаў будучь ведаць, хто такі Колас, а бальшыня... Зноў жа – “новы люд”. Ведаеш, як у нас сёньня з гэтым “адноўленым людам”...”

мастак Беларусі складае “Найлепшыя зычэнні ў юбілейным (980-1980) годзе Беларусі”. Філософ Мікола Алексютовіч, сьветлай памяці, такога “крыху” не праглынуў бы. А гісторыкі? Тыя сьціпла маўчаць. Гонар іхні і наш ратуюць мастакі, паэты. Урэшце, ім лягчэй – з вобразамі. З фактамі намнога складаней. За факты б’юць пад дых або садзяць у “псіхушку”.

10 студзеня.

З хлопцамі-равеснікамі (палякі, былыя слухачы курсаў пры ЦК КПСС) гаманілася ўчора да позняга вечару, пра польскую “аднову”, — проста, бяз хітрыкаў, спавядальна. Цалкам узаемапаразумелія – адносна раўнапраўя, справядлівасці за сацыялізмам. Хаця, прыгадаўшы Спенсера, наўрад ці знойдзецца дастаткова дасканалая сістэма, здольная “обуздать” інстынкты чалавека. Куды іншая справа, каб разумная “жывёліна” двухногая, сьвядомая адвечнае антыноміі паміж “двух градусаў” (Булгакаў), не стамлялася ўласнаю воляю ўздывацца над уласнымі інстынктамі. Але мае сябры, матэрыялісты, далікатна запярэчылі... Затое з маўклівай лагоднасьцю патрактвалі “насьjonalizm” беларускі, паколькі той “заборчосцьцю” (захопніцтвам) не пагражае. Тым болей, што Томаш, “крэсавяк з-пад Вільні”, змалку, як зазначыў, дасьведчаны ў беларускай памяркоўнасьці.

Увогуле ж добразычліўцаў з польскага боку нам у мінулым таксама не бракавала, у часы найсмутнейшыя: “Беларусы паволі выбіраюцца на шлях нацыянальнага адраджэньня. Сёньня яшчэ цяжка прадбачыць, якімі напрамкамі пакіруецца гэта нацыянальнае разьвіцьцё, і ці мае яно шанцы на посьпех”, — гэтак падагульніў на пачатку стагоддзя свае нататкі пра Беларусь і беларусаў варшаўскі аўтар Зубовіч (Biblioteka Warszawska, 1910, t.1, zes. 2). Мала лягчэй і цяпер, праз 70 гадоў, прадказваць шляхі нашага самаакрэсьленьня, самасьцьверджаньня. Хіба што шанцы руху беларускага ўжо намнога відавочнейшыя, небарачальныя.

12 студзеня.

“Товарищи, Центр интересуется... К завтра каждому дать свои соображения-предложения...”

Кроцьцў прыцішаным, каляпаўночным прыцемкам да Віслы, надумваючы патрэбныя “соображ.-предлож.”. Толькі глумам, парадкам засьмечаным дзённаю лухтой, ніяк не ўдавалася адмахнуцца ад учора пачутага досьціпу (чаму Ленін адмовіў Герэку ў падтрымцы): — Ja ziodziejuw przeksztalciem w komunistuw, ty natomiast postkrowaień wrkcz przeciwnie.² Прыгадаўся і іншыя словы са споведзі паляка-партыяца з Лодзі: “Вельмі цяжка, прыкра. Утварылі з нас партыю хабарнікаў, кар’ерыстаў, нуворышаў...”. Так яно з польскім (ці толькі з польскім?) крызісам.

Зладзейства, хабарніцтва – хваробы невылечныя. Але ж калі нельга іх пазбыцца, дык можна зладзея называць па імені, а не выбіраць у парламент.

29 студзеня.

Не спыняцца ў бегу – кожнага ранку ці вечара браць свае кіламетрыкі. І такім чынам ствараць “у сабе Гімалаі” – сховішча ад цывілізатарства, мітусьні.

Гартаю “Гісторыю Беларускай (крыўскай) кнігі” В. Ластоўскага (з ласкі Юркі Туронка): “Крывія, Русь, Літва – патройны вузел, трохпаверхі лабірынт, у якім блудзіла і дагэтуль блудзіць нашае нацыянальнае я”. Там жа – слоўнічак, складзены з дакументаў Літоўскай метрыкі: адкуль, аксаміт, апытваць, ведаць, вымелкі, вельмі, жаданьне, млынар, непарушна, няхай (Узяў чорт кароўку, няхай бярэ і вяроўку – Насовіч), насьледак, ялавіца...

30 студзеня.

² Я зладзеяў перайначыў у камуністаў, ты ж рабіў наадварот.

Польскай “аднове” штораз цяжэй, трывожней. Страйкі – глухія, акупацыйныя. Вузее поле “пшыязьні польска-радзецкай” і арагаму-саматужніку клопатна, няўтульна:

— Какие там поезда дружбы?! Пусть сидят дома и наводят порядок – не то, глядишь, иные поезда пойдут. — Такі вась жарт пануры, начальніцкі.

Пані Аліцыя ў Бібліятэцы Сеймавай – голасам сумнаватым, прытомленым:

— Proszk Pana, czyni Pan wszystko, żeby tylko Niemcy i czesi do nas nie wstąpiłi, jako gatowniey...³. — Здарыцца можа, — працягвала з балючай усмешкай, што наступным разам замест мяне сустрэне пана якісь капрал...

Такая яна – Польска мая: сумная, даверлівая, спавядальная, далікатная. Прыгожая ў разгубленасці, вялікая Надзея і Верай нязломнаю.

31 студзеня.

Нечаканая вестка: “Усё ж такі практычнае значэнне “Ліста” (Письмо русскому другу. Лондон, 1979) велізарнае. Трэба яго паставіць побач нацыянальных зваротаў Багушэвіча, крыку Каліноўскага, веры Купалы, Багдановіча і Гаруна” (Божым шляхам, 1980, № 151, с. 35).

1 лютага.

Ва універсітэцкай чытальні. Ціха там, глыбокавечна (хоць недзе страйкі, пагрозы...). П. Мятла, заходнебеларускі дэпутат Сейма польскага пісаў пра падарожжа сваё па “Радавай Беларусі”: “Дзеці сьвядомыя нацыянальна і разьвітыя... Наогул, моладзь расьце ў сэнсе нацыянальным і хутка выкіне за борт усю тую гніль і хлам, што асталіся з старых часоў” («Беларуская справа», 1926, 21 красавіка). Гэтак абяцаюча шырылася беларусізацыя ў Беларусі.

3 лютага.

“Разблакаваць” граніцу для польскіх турыстаў не ўдалося (“Что вы доказываете?! Пусть они у себя сначала порядок наведут, а затем разъезжают...”). Што было рабіць? Уцёк да ціхае крынічкі – у бібліятэку. Гартаў “Беларускую справу”, потым “Беларускі дзень”, брашуркі палякаў у абарону “ўсходніх крэсаў”, з далёкае ўжо пары – тае самае, калі мой старажытны Ігумень перайменавалі, вызваліўшыся ад “абаронцаў”, у Чэрвень (з гэтага б факту і зачынаць калі ліст да польскага сябры). Трапляліся вершы Уладзімера Жылікі:

Беларусь, Беларусь – гэты зык
Паліць душу маю, як вагнём...

Чаму ж нам сёньня не шанавець сваю ўласцьцівасьць і адметнасць – прыстаўное в: у вагні.

Чыгтаў пра Ігната Буйніцкага, нашага “другога Багушэвіча” і, можа, першага беларуса, чыё сакавітае дасьціпнае слова людзі пачулі і нібы ўбачылі, шырока ўсьміхнуўшыся ад цеплыні — дык вась якія мы, беларусы... Ай, ды Ігнат!

Даведаўся, як Умястоўскі з Луцкевічамі рупіліся і выпусьцілі ў сьвет першую ластаўку – “Нашу долю”; як сябравалі з беларусамі, падмагаючы іхняму ўзыходжаньню, украінцы Міхайла Драгаманаў, Дзьмітры Дарашэнка.

Не здамося так проста. Яшчэ паваюем.

4 лютага.

³ Калі ласка, рабіце ўсё, каб толькі немцы і чэхі да нас не прыйшлі ў якасьці ратаўнікоў (сацыялізму).

Страчаць бы кожную ранічку, як сёння – бегаючы. У Лазенках – пацягнула сьвежанькім, сакавіцкім...

4 – 6 лютага (поўнач).

Варшава – Гданьск – Быдгашч – Торунь: пуцявінамі польскай “адновы” – rozdyskutowanej, zastrajkowanej, sfrustrowanej.⁴ Маўчаць цяжка, яшчэ цяжэй – выказвацца (“Як у Зьвёнску Радзецкім глядзяць на нашыя справы?”). Ва ўсім гэтым задужа палітыкі і замала, амаль не чутно (не шанцуе мне на субяседнікаў?) духовасьці.

У горадзе Каперніка, аднак, “агрызнуўся” беларус – нібы далікатна, але, аказалася, не зусім прыязна для гаспадароў:

— Owszem, data 17 września 1939 jest, diugo pozostanie jednym z najdrażliwszych wydarzeń w dziejach stosunków polsko-radzieckich. Wartym jest I koniecznym jednak rozpatrywać ten fakt w całości, a nie z 22 czerwca 1941, 9 maja 1945, no I przede wszystkim z Układem Ryskim z 1921 r., na mocy którego w sposób gwałtowny rozkrojony został na szkielet organizm narodowo-terytorialny Białorusinów, Ukraińców...⁵ Бачыў, як гаснуць перад тым ажыўленьня вочы субяседнікаў, хмурнеюць іх твары. Але думку трэба было дакончыць. І яны слухалі: пра асадніка польскага, пра нацыянальна-духоўны і сацыяльны ўціск, пра беларусаў-каталікоў, у абарону якіх (“...прыцісканых палякаў у ...Расіі”) уздымаліся прывіды Радзівілаў, Вішнявецкіх. Далей — пра мой родны Чэрвень, народжаны пад такім імем у памяць вызвалення ад панска-польскай навалачы, працягваць не выпадала. Словы, адчуваў, ляцяць у бездань – ні рэха, ні водгуку. Да якой халеры, думалася пазьней, пакутваць мне за гэтыя “стасункі радзецка-польскія” (Катынь!), замоўчваючы адносіны польска-беларускія?

11 сакавіка.

Можа, і праўда, нацыянальны момант у Быкава ня надта кідкі. Але, помніцца, як працяў быў аднойчы, усхваляваў адзін толькі радок яго: маўляў, яму, вясковаму настаўніку, абавязаныя мы сваім нацыянальным сталеньнем. Дарэчы, у рускім аўтарызаваным перакладзе “Абеліска” на старонках “Новаго мира” так яно, здаецца, і гучала, па-быкаўску лаканічна і востра: “стали мы, белорусы, нацией...”

23 сакавіка.

Дзень сапраўды з нялёгкіх – панядзелак. Але не з пахмельля. Трэба, нікуды ня дзенешся, кіравацца да свайго “Міністэрства Думкі” (Любові, Братэрства, Праўды – як яшчэ там?), дзе праца кожнага панядзелку і пачынаецца з “Гадзіны нянавісьці”. Наогул жа, ці буду далей працягваць свой дыярыюш, ці зніштожу яго, парваўшы з пісаньнем – не заважаць на далейшым бегу падзей. “Паліцыя Думкі завалодае ўсім, так ці іначай” (Оруэл, “Год 1984”). Уінстан Шмідт даконваў злачынства нават тады, калі і пярэ ў руцэ не трымаў – Злачынства Мысьлі!

26 сакавіка.

— Як ваша там рэвалюцыя? З Масквы, на процілеглым канцы проваду запыталіся нібы між іншым, з гумарком у голасе.

— Цяжкавата, — рэагаваў стрымана, перавёўшы гаворку “по делу”. Рэвалюцыя тым часам працягваецца, хаця яе сутнасьць ня нашым вачам разгледзець. Лепшае, на што ты здатны ў гэтым становішчы – не абражаць эквілібрыстыкай славеснай, даносамі натуральнага руху народу... Хтосьці з радыё: “Схему porpogostu іуж, іуж ро ludzku”. Па-людску жьць, без маніпуляваньня чалавекам, калектывам, народам – вось

⁴ Раздыскутаванай, забаставанай, сфруставанай.

⁵ – Так, дата 17 верасьня 1939 ёсьць, надоўга застаецца адной з найярчэйшых падзей у гісторыі польска-савецкіх адносінаў. Аднак варта і неабходна разглядаць гэты факт у сукупнасьці з 22 чэрвеня 1941, 9 мая 1945, а перад усім з Рыжскім дагаворам 1921, у выніку якога гвалтоўна быў раскросны на часткі нацыянальна-тэрытарыяльны арганізм Беларусаў, Украінцаў...

голад сённяшняга паляка, мо яшчэ вастрэйшы ад штодзённай нястачы тавараў, прадуктаў. Крызіс духа. І тут нават папа Рымскі, “велькі Поляк”, амаль бездапаможны.

27 сакавіка.

У Жырардаве Фелікса Дзяржынскага, таксама ж “вялікага паляка”, ужо ня памятаюць, не ганаруюць. Хіба што ў беларускім Івянцы музей яму адчынілі, панішчыўшы па дарозе ці не апошнія крыжы.

2 красавіка.

Валаку сваё ярмо. Штораз усё больш дайманы “большым начальніком” (“надо разобраться, чем вы занимаетесь...”) і большым ад мяне нявольнікам, рабом. Прынамсі, я магу агрызнуцца. К чорту вашыя цацкі! А ён?

Польшча выкарабкаецца з грувасткае каляіны, пашыбуе далей, глядзіш, шпарка, хораша, разумна.

(...) З Юркам учора гаманілі вечарам за плячыма Падарэўскага-помніка: “А наогул, — рэплікаваў сябра адносна маіх “недыпламатычных” клопатаў, — іх (палякаў) звыш 36 мільёнаў, і яны дадуць сабе рады. Але калі я перастану рабіць сваю справу...” Словам, трымайся свайго поля.

13 красавіка.

У палякаў – Велькі Тызень. Суботкай-нядзелькай ля касцёлаў на бялуткіх кужальных абрусах – пучоккі пушыстай лазы, пралескі сінія, чырвоныя цюльпаны, нарцысы цыбатыя, жоўтыя. А ў небе – сінеча, лагода сонечная. Вербніца...

“І шматлікія прарокі паўстануць і спакусяць многіх. І з прычыны няпраўды ў многіх патухне любоў” (Мацьвеев, 24:11, 12).

Але палюбіць – ад нас саміх залежыць: “Выбросим из сердца яд, разрушим вражду, станем возносить привычные нам молитвы, вместо демонского зверства воспримем ангельскую кротость, и как бы тяжело мы не были оскорблены, представим себе собственные наши согрешения..., умягчим гнев, укротим волны, чтобы нам настоящую жизнь пройти безмятежно и по отшествии туда, найти для себя Господа таковым, каковыми были к собратьям своим” (Иоанн Златоуст. Творения... Т. 7. Спб., 1901, с. 231).

22 красавіка.

“І вецер гамоніць між лоз... Народ беларускі прынёс”, — расьпеўна, плынна разьлеглася мелодыя беларуская пад сцяпеньнем Тэатру Польскага. Гучала яна прыгожа, сакавіта і, нібы на беларускі лад, трохку стрымана, сціпла – на твары мілыя сьпевакоў глядзячы. А варшавяне-гледачы не шкадавалі воплескаў. З праграмы “ўрачыстага канцэрта” кожная літарка, слоўца кожнае – у польскім перакладзе – адгукаліся ў істоце маёй нейкім дзіўным, сьвятым узрушэньнем: “Piesc pibieskocka”. У Менск бы напісаць пра беларускія сьпевы ў Варшаве – як жа весялейшыя, магутнейшыя гукамі й паветрам ад тае, мабыць, першае вечарыны, пра якую на пачатку стагоддзя Гальяш Леўчык пісаў у “Нашу Ніву”.

Але – сьпяшаем да Кракава, з “офіцыйнай дэлегацыяй”. У гэтым жа таварыстве не ступіць і ня збочыць мне на колішнія сьцежкі Алаізы Пашкевічанкі, або студэнтаў-заснавальнікаў беларускага гуртка (пачатак 1900-х). І ўсё ж...

27 красавіка.

Вялікодную “пісанку” распачаць меркавалася ўчора, першым дзянёчкам сьвяточным. Не атрымалася. Хоць ранічка і пачыналася па-Божаму, з добрым, мабыць, чалавекам. Той, па нашым супольным сьняданьні, прыняў на разьвітаньне кавалачак Сонінага пірага і чырвонае яйка – трохку бянтэжачыся, але шчыра прамарматалішы “Хрыстос уваскрос...”.

30 красавіка.

Вось і сустрэліся з панам дацэнтам – на мілай імпрэзе культурнай, дзеля тае самае Краіны Духа незьнішчальнай, пра якую лапідарна выказалася Халіна Аўдэрска – “nie da sik nie rodźiż, nie zagazoważ”⁶. Аўтар “Птушынага гасьцінца” ў размове лагодная, ды ўсё ж свайго вострага болю беларускага за ейнага героя – “тутэйшага” палешука, сілком пагнанага на захад і тым канчаткова, мабыць, спольшчанага, – не краналася. Хаця з другой асобай – сялянскім палітыкам і паэтам Юзафам Озга-Міхальскім можна было б і на гэтую далікатную тэму паразважаць (як Бацькаўшчыну траціў, траціць беларус-“тутэйшы”). З Алесем Барскім (Баршчэўскім) затое адразу прамой гаворкай – як, маўляў, добра што ня скрозь замірае слова роднае, тым прыемней – над Віслай. “Не кажыце, усміхнуўся шырака суродзіч: няшмат нашых у Варшаве, але мова беларуская чуваць. Часам і з вашага, “радзецкага” боку падмогуць. Жонка дырэктара новага (ДСНК) як жа хораша, свабодна размаўляе — заслухаешся. Хаця сам начальнік – ня вельмі...”.

3 мая.

Польшча адзначыла 190 год сваёй Канстытуцыі, пад гукі-літаўры Манюшкавага паланезу. Калі ж ты, Краіна мая, вось так урачыста, суважна ўстрапянешся пад сваім штандарам, у імя сваёй Канстытуцыі?..

14 мая.

Папа Ян Павал Другі пасыла замаху на яго жыццё паволі выздараўлівае. Сімвал сумленьня і маральнасьці чалавека й чалавечтва – гэтак трактуюць свайго Суродзіча ў польскіх сродках інфармацыі. У малітоўнай сыятасьці ледзь ня ўся краіна; у жалобе і “керовца” прадстаўніка – пан Балеслаў, рэпатрыянт са Слонімішчыны.

А тым часам двое беларусаў з Беласточчыны выжальваюцца прадстаўніку амбасады, даверыўшыся яго беларускасьці, пра самае таёмнае, балючае: мала ня ўсё беларускае на спрадвечнай зямлі беларускай “за Герэкам” скалечана, ледзь ня вымерла.

У Менску ж выдэдзена “Песьня пра зубра” Міколы Гусоўскага – на лацінскай, беларускай, рускай мовах: Дзяржава абাপраецца больш на мужнасьць духу, чым на сілу цела...

Я палічыў бы за грэх незнарок перамешваць ісьціну з выдумкай байкі. І дай жа мне, Божа, сілы і ўмельства лучынным агенчыкам праўды ісьціну тым прасьвятліць, хто дзівосы і цуды прагне спасьцігнуць, а не ў лабірынце памылак, што спластавалі вякі.

Гасьціў жа я Язэпа Семязона, перакладчыка гожага ў гэтых самых пакоях, вечарам маёвым, пазалеташнім. Замест нудзіць госьця нязгасна зьбеларушаным “Цёркіным”, чаму было не запытацца – а хто ён, Кулік Яўген, які нас, замурзанных, сьлепаватых так нечакана ўзрушыў, прасьвятліў узорамі нашае зброі, штандараў нашых даўнінных? Зноў з забыцьця набліжаецца, чую, Пагоня. Хто мы? Адкуль? Ці згадаем, нарэшце, — куды?

А тым часам “сьвет вар’яцее, і ўсе міратворцы на словах”.

26 мая.

Калі б, дапраўды, аніякае прасьветы – канчай кривую хаду і выходзь на праую:

Даруй, таварыш-сябра мілы,
І ты, чужак, палагадней –
Сьходжу я ў сутонь магілы,

⁶ Ня ўдасца зняволіць, не атруціць.

Каб жыць сумленней і ладней.
 Рахункі зводзіць не бяруся
 (Плынь гострай праўды не спыніць).
 Бывайце. Годнасьць Беларусі
 Мне й Там трымаць і бараніць...

25 лістапада.

Слухаеш вялікага наваградчаніна пана Адама, “распалячанага” нарэшце, і саўсім весялееш. Яшчэ б! Мы, аказваецца, не адны лапці плясыці ўмелі, не адной мякінай прабаўляліся. Гонару і годнасьці нам не бракавала. І бараніцца не пужаліся:

Град куль на нас сыпалі з долу маскоўскія пешкі,
 Мы жарылі зьверху цальней, хоць радзей і бяз сьпешкі.
 Ужо тры разы аж над дзьверы хлопства наперла,
 Ды кожны раз трое з іх ногі ад куляў задзерла.

Не, пара нанова выбрацца да Мірскага замку. Пачуць неспакойнага Стольніка голас...

29 лістапада.

Шкада, страйкуюць студэнты універсітэту і да чытальні не прабіцца. Брама зачыненая, залепленая транспарантамі, заклікамі, пратэстамі. Мне ж карціць глянуць на Купалавую “Жалейку”. Наогул, цяжка дыхаецца – туман сыры павіс сьцяною. Слова не ідзе ў радок. Пад вечар рушыла, здаецца: “Па-нашаму напісана!”.

1 сьнежня.

Перагортваў заляжалыя газеты і... такая радасьць. Кавалёнак, двойчы Герой касьмічны, такой сакавітай сапраўднай беларушчынай павіншаваў чытачоў “Зьвязды”: “Вельмі рад зноў пабываць на роднай беларускай зямлі...”. Хто ведае – ці не дачакаемся мы (унукі ж нашыя – напэўна) тэлепартажаў з касьмічных арбітаў мовай Купалы – Коласа?

12 сьнежня.

Зіркі у вакно, а там, па вуглох скрыжаваньня Трасы Лазенкоўскай і Польнай – танкі, шэраплямістыя, з дуламі-хобатамі, ускінутымі ў баявы прыцмак ранішні... У пакоі запляскалі ціхімі празрыстымі хвалямі шчымлівых гукі Шапэнавых накіюрнаў. Генерал Ярузэльскі толькі што адчытаў Зварот да свайго народу. “Jeszcze Polska nie zginiea...” (гэтымі словамі і закончыў) секанула па сэрцы чымсьці гострым, трывожным. А 9-й збор у “Бацькі”. Сьпешна.

(...) Такім чынам, аднова польская абярнулася станам вайсковым. Тэлефон на кватэры адключаны. Апошні званок быў учора вечарам, з Менску. Ада, сястра, нібы штось прадчуваючы, з непрыхаваным сумам у голасе пажартавала на разьвітаньне: “Золатка, глядзі ж там...” Сягоньня ж спрабую праз іншыя каналы пераказаць у Маскву, Соні, суцяшальны сігнал: усё будзе добра, не хвалюйся.

14 сьнежня.

Тая ж мітульга – гэтым разам у “стане вайсковым”. Праўда, мая дзялянка не зьмілітарызаваная пакуль што, хаця і абумоўлена суверэнітэтам гаспадароў. Але ж не пра іхнюю краіну сказана – “państwo jest wszystkim, a naród niczym”⁷ (здаецца, Норвід Цыпрыян). Аднак, уважай, Насарожа. Маглі ж з табой і пры звычайных умовах абысьціся надзвычайна, тым больш – цяпер. Адзіны клопат: уратаваць бы набыткі свае беларускія – адбіткі, кансьпекты, нататкі, кнігі. І, зразумела, гэты вось

⁷ Дзяржава – усё, народ – нішто.

дыярышош, пакуль не трапіўся да сейфа каторага з Міністэрстваў (Любові, Братэрства, Справядлівасці, Праўды) – разам, дарэчы, з ксеракопійяй Оруэла. Раманапрагнозу.

15 сьнежня.

А тым часам народ “радзімы васілька” вярнуў сабе Паэта (помнік Багдановічу). Пытаецца пра характар, нацыянальны тып беларуса? Прыгледзьцеся да нашых помнікаў. Да Сымонавых лапцяў (пл. Якуба Коласа), да кія дарожнага Купалы (у ягоным скверы), урэшце – да васількоў Максімавых, навечна застыглых у бронзавай руцэ. Да абвугленых комінаў Хатыні – пра іх многа гаворана. Словам, сімвалаў нашае працавітасці, паэтычнасці, неўміручасці балеснай дастаткова, каб не хлюпаць і не кідацца ў роспач ад “далакопнага” глуму.

17 сьнежня.

На гонкай, скрозь вірлівай Маршалкоўскай гэтым разам надзіва ціха і прасторна. Жаўнерна-міліцыйныя патрулі прыпыняюць рэдкія аўто. Патрульных салдацікаў паненкі ў кажухах-міні частуюць гарбаткай з тэрмасаў. І тым і другім весела і, відаць, лірычна. У кіёсках сьвежыя газеты, у кнігарнях харошыя кнігі – ёсьць што глядзець, чытаць, набываць. Словам, “стан вайсковы” па-польску. Дай Божа, такім яму, лагодным, чалавечым, і адысці ў мінулае...

Аднак... З вячэрніх паведамленьняў: у Катовіцах, на шахце “Вуек” пралілася кроў – сямёра забітых “забастоўшчыкаў” і некалькі дзясяткаў параненых з боку “siłi povzNedkowych”⁸. Памаўчым...

— Алексей Константинович, может, я чем-то обидел Вас, оскорбил? Поверьте, ничего подобного и в мыслях не было. Простите, если что...

— Я, Василий Васильевич, терзался такой же тревогой. Искал повода повиниться перед Вами.

І абодва чыноўнікі (першы з іх – начальнік), наўрад ці праз парады Карнегі, падалі сабе рукі. А Леанід Ільч няхай свае 75 сьвяткуе спакойна – нават, калі б віншавальная тэлеграма з Варшавы не ўзварушыла юбіляра.

22 сьнежня.

Трэба выкарабкацца і з гэтае ямы. Калі выберашся адсюль нармальным чалавечкам, не змалахоленым, — ня дайся, на старасць, зноў сьпіхнуць сябе ў чародны роў. Бо сіл ужо ня стане, нават на карабканьне.

Наважыцца б – і адысці, рынуць назаўсёды “тэатр” рытуальны. Вярнуцца ў сьвет – дзе слова азначае дзела, а дзела слова акрыляе.

Вечарам. Зноў пад вакном пралызгталі чолгі... Палякі, аднак, ня трацяць гумору і ў стане вайсковым”. Сусед – да балонкі (разгаўкалася): “Марта, pvezstac, bo сік internuj№!”⁹ І – традыцыйна – да вігільнае вячэры: “Сьвежага карпа на Каляды, бадай, не забракуе на кожным польскім стале” – нават амаль пры спаралізаванай гаспадарцы, “вымеценых”, апусьцелых прылаўках.

1982 год

6 студзеня.

Гасьцявалася на вуліцы Тамцы хораша і весела, па-навагодняму. “Зусім іншы чалавек каля жонкі...” – жартавала Зіна-гаспадыня. Трэба аднак зноў ў свае вярыгі: цярэць і працаваць, адлічваючы апошнія месяцы свайго “дыплямацтва”.

...Аднак мне Менск чуцен – ён скрозь гаворыць: “...днём чакаецца чатыры гра-

⁸ Сіл парадку.

⁹ Супакойся, бо зінтэрнуюць!

дусы марозу. Сьнег. Мяцеліца. Зараз сем гадзін, сорак мінут. Добрай раніцы, дзеці!... (...) Падчас стойлавага ўтрыманьня жывёлы – мы, асьнежыцкія даяркі...”.

Не сьціхай, Беларусь дарагая. Нават “стойлавае ўтрыманьне” тут успрымаеш як гаючую музыку.

12 студзеня.

Наскокамі – да Нарадовай бібліятэкі. Купалаўскі зборнік “Шляхам жыцьця”. Перавыдаць бы да 100-годдзя. Замест прылізаных прафесарскіх рэляцыяў няхай бы знову грукацеў Паэтаў голас – да прышчэмнага, змоўчанага, забранага Краю:

Ні сьвятых дуброваў,
Зьніч пайшоў з вадой,
Загасьціў лад новы
Ды ня той, ня свой.

19 студзеня.

Там жа, у Нарадовай, трапілася на вочы спагадлівае беларусам слова яшчэ аднаго паляка, а дакладней — ліцьвіна Ліманаўскага: “Ці беларускі люд здолее ўтварыць асобны народ?”. Тады, у 1912-м, Нестару польскага сацыялізму самому адказаць адназначна на пастаўленае пытаньне было, мабыць, клапацліва. І ўсё ж пачуцьцё веры і такту падказала нашаму магутнаму “краёўцу” аптымальнае рашэньне: “Co do mnie, to wierzk w przyszlońj narodu biaioruskiego”¹⁰ (Krytyka, 1912, wrzesiec, S. 71).

Наогул жа – сумна. Скрозь усё тая ж мітусьня кшталту “ваш выход, артист...” І нічога не папішаш – трэба выходзіць “гжэчным, усмехнентым”. Ды і Соніна вестка затрымалася дзесьці ў дарозе.

20 студзеня.

“От стихии чумы Пушкин, говорят, искал спасения не в молитве и не в пиру, но в песне”. Так бы і нам: стыхіі зла – сваю, прыгожую, стыхію. Не расплывацца ў дарэмшчыне, марнасьці, але ўзьнімацца над пошасьцю. Натуральна, калі сам ты – паэт і здатны ўскрыліцца, падобна Цветаевай. Перамагла ж яна, жанчына, безнадзейную роспач гармоніяй пакутнай хараства. Няхай сабе ў парнасьніках ня ходзіш, але “мыслить и страдать”, да горняга кіруючы пагляд, ніхто, нішто й табе не перашкодзяць.

Паштоўка з Вільні ад Людвікі Антонаўны Войцік. Далікатнае, шчырае слоўка. Празрыстае, як і сьветлы, праменны твар здарожана-нястомнае “нашаніўчанкі”. Папытацца: ці не яна, часам – выканаўца ролі жабрачкі ў Аляхновічавай п’есе “На Антаколі” (афіша з Вільні, 1920)? Што яшчэ магла б дадаць да ўспамінаў пра Івана Луцкевіча?

24 студзеня.

У варшаўскай Гарадскай бібліятэцы на вул. Кошыковай. На стэньдзе новых паступленьняў – чародны “Неман” з кранальнаю на вокладцы выявай: Максім Багдановіч і Зоська Верас. Гартаю “Варшавское слово” (1920, 27.04): “За особым беларуским языком я признаю все права, как за всяким другим литературным языком”. Ісьледам – нязводна-прыкрае “але” наконт нашага, нібы прадвызначанага скону: “Белорусский язык столь близок языку великорусскому, что ему навряд ли удастся удержаться рядом с этим, последним”. Што сказаў бы сёньня дзядзька Бадунэн дэ Куртэнэ? Мо і ўхваліў бы нашую трывучасьць?

6 лютага.

¹⁰ “Я асабіста веру ў будучыню беларускага народу”.

Брама “стану военнаго” трошкі прыадчынілася. Бібліятэка зноў працуе. Выкраў шматок часу і пагартаў гадавікі “Нашай Нівы”.

Цішкі Гартнага прысьвячэньне Івану Луцкевічу, Купалава паэма “На дзяды”, верш “Брату – беларусу”; зьверыў дома з “Творамі” – няма! Чаго ж бянтэжыліся ўкладальнікі-выдаўцы? Няўжо паэтавай рэвалюцыйнасці?

Забылі ўсё, згубілі долю,
Зьмяшалі слова цьвет з гразей
І запрадаліся ў няволю,
З душой і скурай счэзьлі ў ёй.

Так яно было з народам зямлі забранай. Было? Рускія выдалі “поўнага” Пушкіна, “поўнага” Гоголя, нават – Дастаеўскага.

Калі ж мы, агораўшы сёньняшніх Валуевых, дачакаемся свайго “поўнага” Купалы? Але ж да паўнаты-такі набліжаемся:

Паўстаньце, рабскія натуры,
Пакіньце свой адвечны сон,
Загаманіце віхрам, бурай,
Каб ажно дрогнуў ваш палон!

Толькі “рабскім натурам”, зрэдка аплочаным, куды дагодней кадзіць Купалу панегірыкамі, чым жыць і пакутваць па-купалаўску.

17 лютага.

Ратаваўся тамсама – у кніжных сховішчах. Сёньня – над лістамі Віктара Гамуліцкага. Спадзяваўся хоць слоўка пра Беларусь (некалі ж ён так спачувальна заўважыў нас, сярмяжных) – нічога. Ветлівая і руплівая пані Марыя з уласьцівай кабетам-кніжніцам мяккасьцю ўзялася “вадзіць” мяне па каталогах, паказальніках, прыгадаўшы “еднаго дэцклівэга бадача з Міньску” (Мальдзіс? Хто ж яшчэ з нашых дацклівых затрымліваўся тут?). Словам – заўтра разгорнецца папка з лістамі Яна Луцкевіча.

10 сакавіка.

На рэдактарскім сталле, загрувашчаным кнігамі, часопісамі, рукапісамі – грудка беларускіх выданьняў. Гаспадар кабінету падымае абаруч, нібы ўзважваючы, чатыры, з каштанавымі вокладкамі тамы. “Янка Брыль, як пан бачыць, не забывае нас. Збор твораў менавіта ад яго атрымаў”. Далей пан Э. пачынае перакладаць выданьні таўсьцейшыя, танейшыя, падаючы пры кожным з іх прозьвішчы: Куляшоў, Вярцінскі, Сіпакоў, Казько. Потым расхінае зеленаватага колеру папку, дастаючы некалькі старонак машынапісу. – “З Лодзі паэт Хрусьцялеўскі, — мабыць, пан яго ведае, — даслаў некалькі сваіх перакладаў з Танка, Панчанкі, Бічэль-Зачнетавай. Так што сёе-тое маем да юбілейнага нумару. Не стае, праўда, Быкава, ведаю яго асабіста, але Быкаў шырока перакладзены ў Польшчы”.

Далей наша гутарка пацякла спакойна, нетаропка. Пан Эўгеніуш разглядвае прынесеныя госьцем беларускія навінкі выдаўнічыя – Броўкі, Брыля, Гілевіча, Караткевіча. Затрымаўся на прадмове В. Быкава да двухтомніка аўтара “Каласоў пад сярпом...”, ажыўлена зазначыўшы: “Вось і добра, дамо ў нумар штось з Караткевіча разам з Быкаўскай прадмовай. І аўтара “Сотнікава” не абыдзем, і “прадстаўніцтва” літаратурнай Беларусі паўнейшым будзе”. Разам сышліся на думцы, што вось яно, беларускае слова мастацкае – багатае, толькі выбірай. Ёсьць з чаго выбраць, ёсьць што паказаць.

Цёпла і хораша гаманілася нам абодвум. Што гэтаму спрыяла — цяжка сказаць. Можа, непасрэднасьць гаспадара – ненатужлівая, далікатная, пры якой і слухаецца добра, і гаворыцца ўсмак. А можа, тая самая “крэсэвасьць”, якая ў ягоным, паляка

сэрцы, зарубцавалася ня толькі пакутлівым успамінам аб першай сваёй пакінутай радзіме, але занялася на ўсё жыццё ціхім цяпельцам дабрыві і павагі да людзей адтуль, з беларускага краю?

6 красавіка.

“Пан Тадэвуш па-беларуску” («Przyjać», 1982, № 3). Пані Веслава датрымала слова, прынамсі ў загалоўку. Хаця Браніслаў Тарашкевіч, пакуль абеларушваць Міцкевіча ў цэлі турэмнай, змагаўся для беларусаў не за “арыентацыю на дзяржаўнасьць ім больш прыхільную”, але за ўласна беларускую, незалежную дзяржаву. Але пакуль дзякуй і на гэтым.

12 красавіка.

“Прамова” начальнікам забракавана. Затое – Соніку сонечны, не па сённяшнім дні слотным, сіберным, ліст. Не пасьпеў да “Паланэза”, каб пераказаць праз каго прамі да Маскву. Няхай бы пакутніца-судышцелька мая акрылілася, уцешылася. Ад Дворца Цэнтральнага падаўся пешкі далей – ціхай, чыстай, не залюдненай Варшавай сьвяточнай. На вуліцы Сенатарскай – дзьве, адна супроць другой, прыкметы “польскага” пейзажу: «Институт русского языка. Филиал в Варшаве» (каму даспадобы іншаземныя філіялы?) – пад агульнай шыльдай Дому савецкай навукі і культуры. А наўскасяк – касьцёл францішканаў-рэфарматараў. У капліцы – нагробкі мемарыяльныя “загінёных за вольносьць” Айчыны: ахвяры Дахаў, Бухенвальда, Асьвенцыму і... Катывіні, Старабельску. На другой “табліцы памятнавай” – яшчэ выразней, жудасней: “Zamordowani przez sowiety”. Што ж, чытай і “мільч”, прапагандыст “пшыязьні радзецка-польскай”.

Надвячоркам – на Празе, у цэркаўцы праваслаўнай. Тры сьвечкі памінальныя – маме, дзядзьку Андрэю, Янку “Моцарту” (Няборскаму). Перахрысьціліся, памаўчалі, трошчу суцішней, спакайней стала. Кесару кесарава аддамо ў панядзелак. Нядзельку, Божы дзянёк, да таго ж сьвята набожных палякаў, усыцеражэм ад хцівасьці.

Чыганьне. Жыццё сьвяшчэннамучаніка Кіпрыяна, епіскапа Карфагенскага: “Молитва и чтение да будут твоим постоянным занятием; и будешь ты то сам беседовать с Богом, то Бог будет беседовать с тобою. Да поставит Он тебя в твоих заповедях, да управляет Он тобою. Кого Он обогатит, того никто не сделает скудным”. Прышоўшы на месца пакараньня, сьв. Кіпрыян сам распрануўся, стаў на калені, памаліўся, багаславіў народ, завяшчаў 25 дынараў кату-выканаўцу прысуду і, завязаўшы сабе вочы, нахіліў галаву пад меч ката. (Бахметьев А. Н. Избранные жития святых. Изд. 14-е. М., 1897).

23 мая.

У Базыля Белаказовіча.

— Добры дзень, пане прафесару. Ня майце жалю за маю “панскасьць” (замест “towarzyszu”). Гэта – ад цеплыні, незмушонасьці, пераказанай, дарэчы і ў паштоўцы Зоські Верас, – мабыць, апошній з жывых нашаніўцаў.

— Так, — жвава, цяплеючы паглядам, падзначыў прывітаньне гаспадар кватэры. — А ведаеце, — працягваў ён, — ваша – таксама адтуль, з нашаніўства.

— Не кажьце! Вось думаю і шкадую, што за тры гады свайго “прадстаўніцтва” замала эксплуатаваў беларускі рэсурс прафесара.

— Што вы? Цалкам наадварот! Апошнім часам толькі і гаворкі пра зьвіхненне на пункце беларускім. Нехта пажартаваў нават: каб таму прадстаўніку-беларусіну болей магчымасьцяў – патрапіў бы і Расію да Беларусі далучыць.

І абодва мы, прыязна сьмеючыся, падаліся ў праём пакоіка, застаўленага кніжнымі стэлажамі...

26 мая.

Божа літасьцівы! Няхай бы дзетак нашых навучалі паводле “Дон-Кіхота”.

“Перш-наперш, сыне мой, табе трэба баяцца Бога, бо ў страху Божым запарука мудрасьці; будучы мудрым, засьцеражэшы памылак. Па-другое, зазірні ў сярэдзіну сябе і пастарайся пазнаць, пазнаньне ж гэтае ёсьць найцяжэйшае з магчымых. Пазнаўшы самога сябе, ты ўжо ня будзеш надзімацца, быццам жаба, што наважылася параўнацца з валом; калі ж і будзеш – то, падобна паўліну, які зьбянтэжана хавае свой пышлівы хвост, згледзеўшы брыдкія свае ногі, міжволі будзеш падціскаць хвост вар’яцкае свае пыхі (памятаючы, што ў родным краі ты калісьці пасьвіў сьвіней).”

11 чэрвеня.

Канфэрэнцыя навуковая ў Варшаве на 100-я ўгодкі Янкі Купалы і Якуба Коласа. Беларускае слова згуртавала багата народу – польскую прафесуру, пісьменьнікаў, студэнтаў-славістаў. З Менску прадстаўнічая дэлегацыя: Алег Лойка, Уладзімір Казьбярук, Леў Шакун.

18 чэрвеня.

Мне всё равно теперь.
Клубится Енисей,
Звезда Полярная сияет.
И синий блеск возлюбленных очей
Последний ужас застигает...

Строфы Ахматавай, ацярушаныя вострым смуткам язьміновым з Жалязовай волі і шчымымі гукамі Шапэнавага накірорна. Сонік, пагасьцяваўшы трошку, зноў падалася ў Маскву, пакідаючы самотніка на кірмашовым вэрхале.

19 чэрвеня.

У Познані – Targi (кірмаш). Кантрасты, купля – продаж. У Савецкім павільёне – бадзёрыя рэфэраты пра дасягненьні гаспадаркі, багаты вопыт Краю Радзецкага. Словам – “выставка достижений”. А вось пачаставаць польскіх гасьцей з TRP-R¹¹ “вопыту” ў гаспадароў павільёну забракла. Урэшце было не да тостаў. Зьбег дачасна ў кніжны сьвет – балазе тут, над Вартаю, багаты. Фонд беларускі ў мясцовай бібліятэцы таксама варты ўвагі.

27 чэрвеня.

З Беластоцкыны (пра яе – асобна) прывёз апавяданьні Анатоля Кудраўца. “Чарэнь ля коміна была яшчэ цёплая, і ён адсунуў пасьцілку, дастаў нагамі да голай цэгля. Пазіраў у столь, у тое месца, дзе цямнее дзірка ад выбітага сучка ў дошцы. Кастусь ведаў, што ў гэту дзірачку нанач уцякае спаць павучок. Гэта яго домік!” Захацелася панесьці і Кудраўцова, і сваё ціхае нявыказанае слова на сьцежку палявую, атуленую густымі жытамі наліўнымі. Вяртаючыся няспешна да пачатку свайго і канца. Чарэнь ля коміна... Чарэнь... Вытлумачце, паспрабуйце, перакладзіце вось гэтыя два гукі. Усяго толькі два. Паспрабуйце пранікнуць у таямніцы тае самае мовы, якая, наперакор чужацкім віхурам-буранам, скрозь ажывае, уздымае чало – са сваімі “чарэнямі”, “далі-божачкамі”...

28 чэрвеня.

Вяртаючыся ў Беласток. Доўга, відаць, аглядвацца-азірацца буду ў краіну спакойных пагоркаў, лагчынаў травяністых. Да вёскі Herasimowicze, што першаснае

¹¹ TRP-R – Towarzystwo Przyjazni Polsko-Rodzieskiej (Таварыства Польска-Савецкай дружбы).

імя сваё Герасімовічы ўжо і не вымаўляе. А ўрэшце, скуль табе ведаць, дыпламата? Ты ж да герасімовіцкіх хлапчукоў і дзяўчынак адазваўся ро-polsku. Нават у харцэра, што, стрункаю выцягнуўшыся ў варце ля помніка герою Купавіну і дапытлівымі вачыма нібы чакаючы твайго запытання, гатовы быў, здаецца, на кожнае тваё слова адказаць дзіцячай шчырасцю, — нават у таго хлапчука з валошкавай хмурынкай у позірку ты не запытаўся: “Чый жа будзеш, такі стройны, чыста салдат?” А прамямліў дзеравянна-казённае: “Jak się nazywasz?” Што толку з значка (радзецкага), прычэпленга падлетку на грудзі госьцем з Амбасады? Не адазваўся да дзяцей беларуска-польскіх па-беларуску. Не выпадала. Мо таму, што і дзеткі да гасьцей чыталі па-руску? Мне ж па-беларуску не выпала, по-руски не схацелася. Што тут скажаш? Вунь на Гродзеншчыне, побач, цераз граніцу, ёсьць толькі “Гродненская правда” — а праўды нашае пакуль ня бачна, не чутна.

18 верасьня.

Як спытаюцца: што рабіў ты, Насарожа, у Польшчы? Нашто гэтулькі часу выдаткаваў?

— Усяго, скажу, “нарабілася”: лухты поўныя карабы і... жменька сонечных промняў.

— Пакажы хоць з адзін той праменьчык.

Вось тады разгарну плакат польскі і — маецца: Дні літаратуры беларускай у Польшчы. Наша роднае слоўка, лірычнае, дзяржаўнае, абок суверэннага польскага Dni literatury białoruskiej w Polsce.

“К наградзе не прадставлен” і на шыю нічога мне не павесілі. Але ж і мяне ня вешаюць. Нават дазволілі ехаць у Менск на міжнародную канферэнцыю “Славянскія культуры...”. Зірнула хмурае начальства на паперу-запрашэнне і, стрымліваючы расчараваньне, (“Ну вот ещё. Тут изучать, анализировать обстановку кризисную, а ему в голове некая славянская культура...”), усміхнулася:

— Что ж, езжайте, я не возражаю. Только не вздумайте оставаться в своём Минске.

Мілы мой Пасол! Як жа хораша пажартавалася Вам наконт “майго Менску”.

Учора Юрка Туронак падараваў дыялогі Сакрата-Платона (“Палітэя”), пераказаныя з Беластоку другім Сакратам, беларускім:

“Ці гэта прыгожа для чалавека — гаварыць пра нешта, чаго ён ня ведае, быццам ведае? Не, — калі быццам ён ведае, ён ня мае права чыніць гэтага, але ён можа сказаць тое, што ён думае, як свой пункт гледжання”.

Вось і выкажы свой пункт гледжання: Купала — беларускае слова аб чалавеку і чалавецтве. І дыбай сабе далей.

10 кастрычніка.

Беларускія пісьменьнікі ў Варшаве. Стрыманасьць сялянская, зямная лагоднасьць. Максім Танк — прытомлены, відаць, юбілеем, але зусім не п’едэстальны. Юпітэр, тэлекамеры, здаецца, бянтэжылі Паэта.

У гатэлі, раячыся наконт заўтрашняе прамовы: “Тут вась хлопцы падрыхтавалі невялічкі тэкст, мінут на пяць... І разгарнуў лісткі з вучнёўскага сшытка: “Дарагія польскія сябры. Дазвольце перадаць вам прывітаньне на той мове...” “Дык як выступіць — па-руску ці...” “Па-польску”, — нападўголасу, але цьвёрда зазначыў пан Фларыян, “танкавед”. “Па-беларуску — Яўген Іванавіч!” — не ўстрымаўся радца Амбасады. І госьць павёў павесялелым позіркам: “Вось і добра”. Юзаф Озга-Міхальскі не пярэчыў. Паэты паразумеліся.

11 кастрычніка.

Тым часам у Менску вось-вось падасьць голас яшчэ адзін навародак беларуска-

га адраджэння (мы скрозь нараджаемся і адраджаемся) – альманах “Спадчына”. Будуць у ім “Тутэйшыя” Купалы, успаміны Зоські Верас-Войцікавай. Адам Мальдзіс падаў навіну як штось звычайнае, дадаўшы другую, ня менш кранальную вестку: з Новага году штотомесячнік пачне выходзіць – “Мастацтва Беларусі”.

Іншы, сумнейшы, аповед Вячаслава Адамчыка. На месцы вёскі Сяліба, спаленай, як і Хатынь, цяпер залажылі саўгас “Новае Палесьсе” (“Новое Полесье”). Людзі туды наезджаюць не з Беларусі, з бясхлебнага “Нечерноземья”. Ні мовы нашай там больш не чуваць, ні песьні. На зямлі, на касьцях беларускіх паўстае штось новае, нясвойскае. “Вось яшчэ тэма”, — скурушліва ўздыхнуў пісьменьнік.

Але ж браты-палякі dali sik podbij biaiotusinom¹² ды яшчэ авацьямі адарылі “захопнікаў”. Як жа ўзьнёсла, расьпеўна і чыста ў варшаўскай Зале Кангрэсаў гучала Купалы-Коласа-Танка слова, песня беларуская (хор Дрынеўскага). А вы кажаче, панове, памірае мова наша. Яна сама пачынае сваё ўзыходжаньне – з сядзібаў і сялібаў у палацы, на плошчы.

15 кастрычніка.

Сумнаватае неба, колеру позьняй незабудкі. На Макатоўскім полі палаюць клёны. Трошку пабегаў і паспакайнеў. “А дні ідуць”. Хаця... На Гуце Леніна застрэлены хлапец, дэманстрант. У краіне скрозь неспакойна. Polska... Любоў мая, крыўда, надзея, трывога. Роспач мая, маё сучашэньне. Адна Польшча страйкуе. Другая – чытае беларускія вершы, апладзіруе беларускай песьні. Трэцяя – тужліва, балесна ўздыхае, maj№с доўж gadaniny i stania sik w kolejkach¹³. Разнастайная, кантрасная Польшча...

17 кастрычніка.

Дні беларускай культуры закончаны і аб’яўлены распачатымі: іначай, будуць перманентнымі (Ю. Озга-Міхальскі). Паехалі пісьменьнікі дахаты. Са мною – томік Танка, з кранальным дарчым надпісам аўтара. Разьвігальныя абдымкі магутных ягоных рук і вобраз буйнае грывы, вадаспадам навіслай над прытомленым чалом Паэта. Тут слова паэт – штучнаватае. Проста — хлопец з нарачанскае вёскі Пількаўшчына, які некалі выправіўся Віленскім шляхам “шукаць Беларусі”. І ўжо паўстагоддзя нясе на магутных плячах крыўды і радасьці свае Радзімы. Са мною журботны пагляд Адамчыкавых вачэй і сущіснае слова падтрымкі: “Посьпехаў табе, дружа”. Спачувальная рэпліка Івана Чыгрынава: “Нешта ёсьць у табе трапяткое”. Далікатная рэмарка Грачанікава: “Шчырасьць – заўсёды пакута”. Хоць сам ён, мабыць, ня псіхадзіночка, а роўны, гульлівы ручай. І Мальдзіса стрыманы голас: “Шукаць, не спыняцца”. Патрыятычную лірыку Купалы ў “Спадчыну” гатовы прыняць, хоць на два аркушы. Новая мая, сьвежая крынічка. Астуджвай сыцюдзёным млосням комплексы і працуй – як працуюць Адамы, Юркі, Сыцяпаны. Вось яны, дні – канцы і пачаткі.

9 снежня.

Пасьля ськону Бранеўскага пасівеў яго сабака і неўзабаве падаўся за гаспадаром. Жывыя сябры паэта дасюль ажыўляюць вобраз Першамайстры, чалавека палюдску слабога (кожны хварэе па-свойму...) і мужага. Мужнага ў сваім выбары, сумленнасьці. Былы афіцэр-легіянер, Уладзіслаў Бранеўскі з гонарам насіў вышэйшую адзнаку свае жаўнерскае сьмеласьці – ордэн “Віртуці Мілітары”. У 1920-м на польска-савецкім фронце, недзе над Бугам, паручнік Бранеўскі падняў у атаку свой узвод... Рышард Дабравольскі распавядаючы пра гэты далёкі эпизод, нібы

¹² Далі сябе панявольць беларусамі.

¹³ Маючы досыць балбатні і стаянныя ў чэргах.

¹⁴ “Наш колішні вораг, вораг у двухосі, а цяперашні саюзьнік...”

папярхнуўшыся, павёў позіркам у бок радзецкага госьця-дыпламата: “Nasz uwczesny wryg, wryg w su dzysiowie, a dzisiejszy sojusznik...”¹⁴. Прыйшлося тлумачыцца і “представителю” – перад аратарам і слухачамі-палякамі, удзельнікамі паэтычнае вечарыны:

Proszk pacstwa. Jestem synem narodu, do kтыrego woiai Broniewski o prayjacielsk№ dioc – “Podaj mi diocй, Biaioгуиь, podaj mi dioc, Ukraino...” Otyi w tym, biaioruskim narodzie nie pamikta sik za со Broniewski otrzymai “Wirtuti...”, oile w ogyie wiedz№, ie posiadai takie zaszczytne odznaczenie. Natomiast pamieta sik dobrze pokion nowej Ludowej Polski, dokonany przez wielkiego Poetk wobec Rewolucii Paudzniernikowej. Co do mnie, nie doznaiem od Polski iadnej wrogosci. Doznaiem natomiast i nadal doznajk samej Prayiaцni, aczkolwiek nie samej przyiemnoъci. Wo kto powiedziai, ie przyiaцc ma skiadaж sik z samych siodkich rzeczy? Nie brak tu i rzeczy garzkich, niekiedy bardzo ostrych¹⁵. Дык вось, шчырасьці й неспакою ў сяброўстве вучыўся я ў паэта Бранеўскага.

Публіка? Выслухала паблажліва, нехта нават нясьмела плескануў у далоні. Шырокая ўсьмешка пана Рышарда азначала і яго задаваленьне і, магчыма, супаканьне – маўляў, не зьбянтэжыўся госьць савецкі. Дамовіліся спаткацца. Цяпер жа, натуючы, пашкадаваў: навошта было аж так “надзімацца”? Чаму ж не падзякаваў на разьвітаньне трапяткім словам таго ж самага Рамантыка з-над Віслы: “Niech wam szumi, wińlanie, sosnowo wiatr...”¹⁶.

21 сьнежня.

Апошняя, мабыць, “імпрэза” на Фоксаль, 10 (Дом савецкай навукі і культуры). Сьпяшаўся, па звычцы, амаль скамянелым, устрывожаным. І вяртаўся незвычайна – вычарпаным і шчаслівым. Чаму? Гучала там рускае слова, польская песня, латышская, азербайджанская і... беларускі верш. Сівы, пад гусьляра, Путрамант, прыгадаўшы першае сваё спатканьне з беларускім паэтам Максімам Танкам, ня гэтулькі прачытаў, колькі выдыхнуў – прыцішана й выразна:

Ну што, кажы, што у вас чуваць? –
Пачаў стары пра сенажаць,
Успомніў жыта і авёс...
А вочы мокрыя ад сьлёз.

І, уздыхнуўшы глыбей, пайшоў далей адлічваць для прыцішанай залы гранёныя вострыя словы:

Ня плач! Мы вернемся вясной
І ў поле выйдзем грамадой,
Сустрэнем новы ўсход зары, —
Ня плач і не бядуй, стары!..

Падагульніў пан Ежы сваё нязвыклае чытаньне проста і шчыра: “Ро-biaiorusku muwiж nie potrafik, a ten wiersz pamiktam. I to jest siia poezji¹⁷”. Так вось у Варшаве адгукнуліся на 60-гадовы юбілей “Краіны 100 народаў”. Майго народу – таксама.

¹⁵ Шаноўныя панове. Зьяўляюся сынам народу, да якога за сяброўскай далоньню зьвяртаўся Бранеўскі... Вось жа ў тым, беларускім народзе ня памятаюць, за што Бранеўскі атрымаў “Віртуці...”, і наогул ці ведаюць, што меў гэткую высокую ўзнагароду. Затое – добра помніцца паклон новай Народнай Польшчы ў асобе вялікага Паэта адносна Кастрычніцкай Рэвалюцыі. Асабіста я не дасьведчыў ад Польшчы аніякай варожасьці. Затое адчуваў і далей адчуваю толькі Сяброўства, хаця ня толькі прыемнасьці. Але ж хто сказаў, што дружба складаецца з адных салодкіх рэчаў? Не бракуе ў ёй і гаркаты, іншым разам вельмі вострай.

¹⁶ “Хай над вамі шуміць, вісьляне, вецер...”

¹⁷ Па-беларуску размаўляць не патраплю, а вось верш помню. І ў тым сіла паэзіі.

29 сьнежня.

— Так што будем делать в Москве?

— Пакуль ня ведаю, што буду рабіць. Затое, чаго ня буду — ведаю. Лёгка сказаць. Перад ад'ездам сюды заракаўся таксама.

“Гісторыя салдата” Стравінскага-Афанасьева ў Тэатры Велькім (з Соняй). Яшчэ адзін напамін-зарок: можна забаўляць сваімі песнямі нават д'ябла. Толькі скрыпкі свае не аддай, не прадай. Інакш – бяда. Аднак жа паспрабуй, разьбярыся, вычуй – дзе да цябе д'ябал горнецца ў прыяцельскіх шатах.

3 – 4 студзеня 1983 г.

Скрынкі з кнігамі, папкамі. Пісьмы, даручэньні сябрам (ёсьць яны!) гатовыя. Прыхіліць галаву на часінку – перад апошнімі, разьвітальнымі візітамі. Каля 6-й раніцы. Завурчэла, зашумела Траса Лазянкоўская...